

*Щамбура Д. В.,**аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету*

«ОФІЦІЙНЕ ПРАВО» ТА «НЕОФІЦІЙНЕ ПРАВО»: ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Анотація. Досліджено основні характеристики офіційного та неофіційного права у рамках сучасного праворозуміння, що базується на уявленні про право як багатомірне явище. Доводиться, що категорії «загальносоціальне право» і «юридичне право» відповідають дихотомії офіційного та неофіційного права, котру свого часу увів до наукового вжитку П.О. Сорокін.

Підтверджена теза про те, що офіційне право не є єдиною нормативною системою в суспільстві: поряд з ним існує та функціонує право неофіційне. Установлено відмінності між правом, творцем якого виступає орган держави, і правом, яке формується у суспільстві без участі держави та функціонує без офіційного визнання чи санкціонування.

Офіційне право – це право, що створюється державними органами відповідно до їх владних повноважень і являє собою юридичні норми, закріплені в офіційних законодавчих і підзаконних актах, є засобом досягнення передових політичних цілей держави, завжди є легальним, але не завжди легітимним, забезпечується засобами державного примусу, виступає елементом механізму правового регулювання суспільних відносин і нормативною основою формування правового порядку.

Неофіційне право являє собою правила поведінки, що мають загальносоціальне походження, можуть існувати без формального закріплення, виступають засобом досягнення соціального компромісу, не є легальними, але завжди є легітимними, виконуються добровільно і забезпечуються внутрішніми переконаннями людини, суспільною думкою тощо, сприяють формуванню неофіційного правового порядку на основі ціннісно-нормативної системи зразків і моделей поведінки, поширених у суспільстві.

Визначено відмінності між офіційним та неофіційним правопорядком. Офіційний правопорядок забезпечується нормотворчою, правозастосовною та правоохоронною діяльністю держави. Неофіційний правопорядок може розвиватися за умови активної підтримки громадянського суспільства та його інституцій.

Ключові слова: офіційне право, неофіційне право, легальність, легітимність, правовий порядок, правове регулювання, соціальний компроміс, соціальне регулювання.

Постановка проблеми. Останнім часом у загальнотеоретичній юриспруденції спостерігається підвищений інтерес до фундаментальних доктринальних категорій, що виявляється у пошуках їх нових смислів на концептуальному та інструментальному рівнях. Окрім того, категоріальний апарат сучасної юридичної науки збагачується новими поняттями для познання державно-правових реалій епохи постмодерну.

Одним із надзвичайно складних і поліваріантних понять у сучасному науковому дискурсивному просторі є поняття «право». Проблематика права залишається актуальною, незважаючи на тривалу еволюцію в підходах і багатоманітність його інтерпретацій. Теоретичне осмислення зазначеної проблеми міститься у багатому доробку загальнотеоретичної юриспруденції, філософії права, соціології права та галузевих юридичних наук, однак дихотомія «офіційне право» – «неофіційне право» поки що не досить вивчена. Неофіційне право являє собою соціально-правовий феномен, необхідність дослідження якого визначається актуалізацією проблематики забезпечення дії права у сучасному суспільстві. Але категорія «неофіційне право» ще не утвердилася у науковому обігу, не отримала ні доктринального визначення, ні чіткого змістового наповнення, хоча його смислові контури доволі виразно проглядаються у самому словосполученні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлюються в роботах вітчизняних і зарубіжних учених: В.М. Баранова, В.В. Завальнюка, О.Ю. Калініна, О.В. Крижановської, Г.М. Ланової, О.О. Уварової, Ю.О. Тихомирова, О.М. Трикоз та ін. Водночас більш ґрунтовного аналізу з позицій сучасних теорій праворозуміння потребують характерні ознаки, притаманні офіційному і неофіційному праву, оскільки не всі дослідники приділяють цьому питанню належну увагу.

Метою статті є уточнення базових характеристик офіційного та неофіційного права у рамках основних сучасних підходів до розуміння права.

Виклад основного матеріалу. За слушним зауваженням О.Л. Слюсаренко, з точки зору праворозуміння юридичною наукою накопичено багатий теоретичний матеріал, що підтверджується наявністю кількох великих юридичних шкіл, які об'єднують різні теорії права, а також безліччю самостійних концепцій права. Немає сенсу розглядати кожну концепцію права окремо, оскільки не можна досягнути цей безмежний океан правової думки [14, с. 7–8]. На нашу думку, у сучасному юридичному дискурсі варто виокремити кілька взаємопов'язаних і певною мірою конкуруючих концепцій права. Так, на пострадянському просторі доволі міцні позиції досі займає нормативістська концепція, що розглядає право як систему правил поведінки, встановлених державою і забезпечених заходами державного примусу [2, с. 3]. Водночас під впливом сучасних політичних та соціально-економічних реалій нормативізм поступається місцем природно-правовому праворозумінню. Сучасний юснатуралізм, базуючись на категорії «цінність», акцентує увагу на аксіологічному аспекті права, що покликане забезпечувати

реальність визначальних і значущих цінностей – людського життя, свободи, справедливості, гуманізму тощо. Основою соціологічної концепції є твердження, що право формується в процесі соціальної взаємодії і відносно незалежно від держави, а ефективність і легітимність норм, створених державою, визначається їх соціальною затребуваністю.

У XX столітті відомий американський теоретик права Джером Холл, один із прихильників природно-правової концепції, поєднавши її з іншими концепціями права, намагався створити нову теорію – «інтегративну юриспруденцію» [1], згідно з якою право виступає водночас мірою справедливості, формальної рівності та свободи, дієвим регулятором суспільних відносин, що максимально відповідає реаліям життя, оперативно реагує на всі зміни, стимулює розвиток тих суспільних відносин та утверджує ті цінності, які відображають загальнолюдські потреби та інтереси. Різновидом інтегрального праворозуміння вважається вчення про інтегральне праворозуміння, що передбачає синтез класичних правових теорій не на паритетних засадах, а у разі провідної ролі однієї з теорій.

Як видається, сучасна інтегральна концепція праворозуміння не має своєю метою об'єднання кількох чи всіх теорій права, а спрямована на різнобічне, цілісне сприйняття цього феномена, і в такому аспекті, на думку А.М. Ковтонюк, широко відкриває двері будь-якому розумінню права [6, с. 35].

Вважаємо за доцільне наголосити, що всі зазначені вище концепції праворозуміння формувалися й розвивалися в епоху модерну і модернізму, відповідно, акцентували увагу на моністичних характеристиках права. Епоха постмодерну суттєво змінює «параметри» праворозуміння і виводить його на новий рівень. Постмодерністська концепція праворозуміння базується на уявленні про право як багатовимірне явище, глибинну сутність якого повною мірою розкрити неможливо, і лише звернення до сучасних філософських концепцій (феноменології, герменевтики) дає змогу наблизитися до пізнання права, з'ясувати його ціннісне і регулятивне значення для окремого індивіда і правової реальності загалом. Понад те навіть вироблення єдиного визначення права не видається можливим, тому зусилля сучасних науковців спрямовані не на пошук універсальної дефініції, а на поєднання різних понять і визначень з урахуванням того, що окремо кожне з них не є повним і лише їх сукупність формує різнобічне уявлення про право.

Як твердить Ж.-Л. Бертель, «право як таке є водночас продуктом подій соціального порядку і проявів волі людини, явищем матеріальним і сукупністю моральних і загальнолюдських цінностей, ідеалом і реальністю, явищем історичного плану і нормативного порядку, комплексом внутрішніх вольових актів та актів підпорядкування зовнішньому, актів свободи і актів примусу <...> Щодо різних проявів права, то вони мають частковий характер і виражають більшою чи меншою мірою те, що залежить від конкретної юридичної системи: або соціальний устрій, або моральні цінності, індивідуалізм або колективізм, владу або свободу» [3, с. 36].

У сучасному юридичному дискурсі право часто розглядається у зв'язку двох його взаємозалежних частин. Так, О.Ф. Скакун виокремлює й аналізує такі парні категорії права, які виробило людство і які є в сучасному науковому обігу, як: право природне і позитивне, загальносоціальне і юридичне, суб'єктивне і об'єктивне [13, с. 227–230]. Зокрема, варта особливої уваги дихотомія «загальносоціальне право»

і «юридичне право». Як твердить науковець, загальносоціальне право впливає безпосередньо із суспільного життя і не залежить від держави. Воно існує у вигляді звичаїв, традицій, природних прав, моральних та інших соціальних норм поведінки, свідомості, відносин. Наприклад, соціальною нормою (звичаєм) є право першості в черзі; моральною нормою, отже, соціальною є право на подяку за безкорисливу допомогу.

Юридичне право (спеціально-соціальне) є наслідком суспільної і державної діяльності, втіленням волевиявлення держави. На відміну від загальносоціального, юридичне право є формально визначеним і охоронюваним державою. Так, правом у юридичному значенні є право вимагати повернення свого майна з незаконного володіння [13, с. 228].

Як видається, категорії «загальносоціальне право» і «юридичне право» відповідають дихотомії офіційного та неофіційного права, котру свого часу увів до наукового вжитку П.О. Сорокін. Відомо, що П.О. Сорокін уважав офіційним правом сукупність юридичних норм, обов'язкових для всіх членів певного суспільства або держави, що охороняються і захищаються всією силою і авторитетом групової або державної влади. Відповідно, неофіційним правом учений визнавав правові переконання окремих груп, класів, професійних і релігійних об'єднань, що існують у кожному суспільстві, правила пристойності, моди, релігійні норми поведінки, правила професії (лікарська, педагогічна, цехова тощо), етики тощо. Офіційне право не може охоплювати і визначати всі варіанти відносин у державно організованому суспільстві, інакше воно було би неосяжним за своїм обсягом. За своїм змістом норми неофіційного права можуть збігатися з нормами офіційного права, можуть і суперечити йому. Неофіційне право порівняно з офіційним правом зазвичай є більш гнучким, більш рухливим, більш індивідуальним і стосується більш інтимних сторін людських взаємин [15]. Указані характеристики офіційного та неофіційного права зберігають свою значущість і нині, але, на нашу думку, потребують розширеного тлумачення і доповнення.

Більшість дослідників (В.М. Баранов, Г.М. Ланова, О.О. Уварова та ін.) указують на те, що офіційне право породжується державою і фіксується в офіційних формах (джерелах) права (законах, підзаконних нормативно-правових актах), а неофіційне – не походить від держави і не має офіційного закріплення. Таке пояснення, хоч є правильним, містить у собі певну тавтологію і суттєво наявне знання про офіційне і неофіційне право в їх співвідношенні не розширює.

На нашу думку, найперше варто уточнити, що офіційне право – це право, створене державними органами, наділеними відповідними владними повноваженнями, і являє собою юридичні норми, що містяться в офіційних законодавчих і підзаконних актах, виданих цими органами. Інакше кажучи, творцем офіційного права виступає орган держави. Так, П.М. Рабінович визначає органи держави як ті організації держави, які вона наділила владними повноваженнями щодо інших учасників суспільного життя та необхідними матеріальними засобами для здійснення цих повноважень. Владні повноваження державного органу полягають у можливості встановлювати формально обов'язкові правила поведінки загального чи індивідуального характеру (юридичні приписи) та домагатись, забезпечувати їх виконання [12, с. 59]. Натомість, неофіційне право має загальносоціальне, людське походження і являє

собою глибинні і ґрунтовні, основоположні для життя людей правила поведінки, що існують незалежно від того, закріплені вони де-небудь чи ні. Тобто творцем і водночас носієм неофіційного права є сама людина, а її потреби й інтереси, а також спосіб існування і розвитку людського суспільства формують його зміст.

По-друге, офіційне право має політичний характер, оскільки сама держава є політичною організацією. Діяльність держави, котра являє собою, за твердженням П.М. Рабіновича, центр, ядро політичної системи суспільства [12, с. 67], передовсім спрямована на досягнення політичних цілей, а офіційне право виступає при цьому легальним засобом їх досягнення, оскільки за своїм змістом є компромісом політичних інтересів. Неофіційне право має загальносоціальну спрямованість, унаслідок чого його можна вважати засобом досягнення соціального компромісу. Як відомо, соціальному компромісу притаманні такі особливості: він характеризується наявністю згоди всіх учасників суспільних відносин щодо встановлення компромісної угоди; є остаточним засобом упорядкування конфлікту за допомогою застосування взаємних поступок та спрямований на досягнення взаємовигідних результатів, суспільної згоди, загальної мети тощо; базується на ціннісно-орієнтаційній сфері буття суб'єктів, відображається у формі суспільної згоди, договору, а його зміст реалізується за допомогою сукупності засобів, спрямованих на досягнення результату, сутність яких відповідає принципам моралі та моральності [4, с. 10].

Г.М. Ланова, аналізуючи особливості недержавного права, яке вона ототожнює з неофіційним, підкреслює, що для відтворення, розвитку та функціонування недержавного права політичне життя виявляється лише «фоном». Уважаємо таке твердження надто категоричним, оскільки політичне життя як частина суспільного життя має конкретні форми, зумовлені матеріальними й соціокультурними чинниками, не останню роль серед яких відіграє неофіційне право. Крім того, як уже зазначалося, носієм неофіційного права є людина, вона ж виступає суб'єктом політичної діяльності, і це так само зумовлює закономірність взаємозв'язку та взаємодії неофіційного права і політичного життя.

По-третє, офіційне право завжди є легальним, тобто таким правом вважаються лише ті норми, які офіційно встановлені державою. Як відомо, легальність відповідає поняттю «законність». У юридичному сенсі словом «легальність» (від лат. *legalis* – законний) позначають: 1) відповідність чинним законам (дозволеність законом, узаконення); 2) визнання певного суб'єкта, суспільного відношення, процедури, дії такими, що існують або вчинені на законних підставах; 3) оформлений у передбаченому законом порядку статус суб'єктів права [10, с. 96]. Але легальність офіційного права не означає його легітимності. За справедливим зауваженням І.В. Музики, будь-які встановлені владою норми правового чи неправового характеру можуть сприйматися суспільством як несправедливі, навіть за умови встановлення їх у передбаченому законом порядку і забезпечення виконання законними методами. Хоча такі норми є легальними, водночас вони можуть бути нелегітимними, тобто такими, що не сприймаються як правові більшістю населення, суспільною думкою, світовим співтовариством тощо [11, с. 31].

Неофіційне право, навпаки, не є легальним, але завжди є легітимним. Легітимність (від лат. *legitimus* – згідний із зако-

нам, законний, правомірний) – складна політико-правова категорія – відзеркалення суспільного явища, яке виражає зв'язок інтересів людей з їх внутрішньою оцінкою, зумовленою особливостями світосприйняття, системи цінностей, переконань, суспільної думки, морально-психологічних чинників, традицій, повсякденних звичок тощо [11, с. 31].

По-четверте, необхідність виконання вимог офіційного права забезпечується засобами державного примусу. Досліджуючи теоретико-правові аспекти державного примусу як ознаки права, Б.В. Малишев полемізує з ученими, які заперечують наявність цієї сутнісної ознаки права (В.М. Шафіров, А.В. Поляков), і доходить висновку, що головною відмінністю права від інших соціальних норм, передусім моралі, виступає характерна риса способу розмежування інтересів людей. І для права, і для моралі таким способом є певні загальні правила поведінки (норми), що забезпечуються примусом. Однак серед усіх інших видів соціальних норм лише юридичні норми забезпечені державним примусом у разі їхнього невиконання. Тому право відрізняється від моралі тим, що воно характеризується можливістю застосування до суб'єкта зовнішнього примусу: фізичного, майнового, соціального. Тоді як мораль забезпечується головним чином внутрішнім примусом. Норми права відрізняються від норм моралі своєю забезпеченістю авторитетом держави – єдиного соціального суб'єкта, уповноваженого здійснювати легальний примус [9, с. 28]. Продовжуючи цю думку, доцільно додати, що не лише моральні, а й інші норми неофіційного права виконуються добровільно і забезпечуються здебільшого внутрішніми переконаннями людини, її совістю, почуттям сорому та відповідальності, суспільною думкою тощо.

По-п'яте, офіційне право виступає елементом механізму правового регулювання суспільних відносин, що передбачає діяльність держави, безпосередньо спрямовану на встановлення і реалізацію певних моделей поведінки. Таке регулювання, на думку Р.Я. Демків, надає суспільним відносинам визначеності та усталеності. Адже встановлене правило, з одного боку, вказує на найбільш доцільну поведінку суб'єктів за таких обставин, а з іншого – це правило гарантується сприянням, підтримкою та охороною держави з метою безумовного досягнення бажаного результату у врегульованих правових суспільних відносинах [5, с. 21]. В офіційному праві первинною є модель поведінки, адже саме вона визначає сукупність тих засобів, які держава використовує для впорядкування, закріплення, охорони, захисту і розвитку суспільних відносин. Одним із визначальних показників якості правового регулювання визнається його ефективність, під якою розуміється міра досягнення очікуваного результату правового регулювання, тобто співвідношення між установленою метою правового регулювання суспільних відносин і реальними результатами (м е т а – р е з у л ь т а т) [13, с. 267]. Для неофіційного права, що виступає засобом соціального регулювання, модель поведінки постає вторинною – як оптимальний варіант соціальної взаємодії людей для задоволення їхніх потреб та інтересів, що формується у процесі їхньої життєдіяльності і має своєю метою забезпечення порядку й організованості у суспільних відносинах.

По-шосте, через механізм правового регулювання шляхом утілення у суспільно-правову практику правових норм і принципів забезпечується формування правового порядку.

У юридичній науці зберігає свою значущість положення про розмежування правового порядку як результату діяльності держави (офіційний правопорядок) і як наслідку масової, стихійної соціальної діяльності людей з реалізації права (громадянський правовий порядок) [8, с. 7]. На нашу думку, масова, стихійна соціальна діяльність людей не завжди є реалізацією офіційного права, відносини між ними, як уже зазначалося, упорядковують і норми неофіційного права, у зв'язку з чим можна твердити про існування неофіційного правового порядку. Спробу теоретичного аналізу офіційного та неофіційного правопорядків здійснила О.В. Крижановська. На її думку, основним критерієм виділення офіційного правопорядку є його заснованість на чинних правових нормах. А неофіційний правовий порядок може існувати шляхом поточної та вихідної чинності (за П. Вестерман) [7, с. 10]. Як видається, тут варто уточнити, що неофіційний правовий порядок – результат самоорганізації суспільства, такий його стан, який формується, розвивається, змінюється природним шляхом на основі ціннісно-нормативної системи зразків і моделей поведінки, поширених у суспільстві.

Оскільки офіційний правопорядок забезпечується нормотворчою, правозастосовною та правоохоронною діяльністю держави, функціонуванням системи правосуддя, можна говорити про його постійне системне вдосконалення – у міру того, як удосконалюється діяльність відповідних державних органів. А неофіційний правопорядок може розвиватися за умови активної підтримки громадянського суспільства та його інституцій.

Варто додати, що офіційний та неофіційний правопорядки не розглядаються як протилежні. Так, О.В. Крижановська виокремлює три моделі інституційної взаємодії офіційного та неофіційного правопорядку: перша, найкраща модель, полягає у тому, що офіційний та неофіційний правопорядки підтримують один одного, тобто вони є нормативно тотожними, хоча інституційно можуть бути роз'єднаними. Друга модель полягає у тому, що між офіційним та неофіційним правопорядком існують свого роду «розриви», зумовлені відмінністю між тими правилами, які становлять основу чинного офіційного правопорядку, і тими правилами, якими реально послуговуються суб'єкти. Нарешті, третя модель полягає у домінуванні неофіційного правопорядку над офіційним, у результаті чого виникає так зване тіньове право [7, с. 11]. Хоча міркування О.В. Крижановської загалом видаються слушними, надто спрощеним є висновок щодо тіньового права. На нашу думку, «тіньове право» як частина і вид неофіційного права не виникає у результаті домінування неофіційного правопорядку над офіційним, а формується під впливом соціальних, політичних, економічних, морально-психологічних та інших чинників, які можуть бути предметом окремого дослідження.

Висновки. Проведений аналіз основних характеристик неофіційного права у зіставленні його з правом офіційним уможливило низку висновків. Оскільки сучасне праворозуміння базується на уявленні про право як багатовимірне явище, у загальнотеоретичній юриспруденції уже не викликає сумнівів теза про те, що офіційне право не є єдиною нормативною системою в суспільстві – поряд з ним існує та функціонує право неофіційне. Під офіційним правом ми розуміємо право, що створюється державними органами відповідно до їхніх владних повноважень і являє собою юридичні норми, закріплені в офіційних законодавчих і підзаконних актах, є засобом досягнення передовсім політичних цілей держави, завжди є легаль-

ним, але не завжди легітимним, забезпечується засобами державного примусу, виступає елементом механізму правового регулювання суспільних відносин і нормативною основою формування правового порядку.

Неофіційне право являє собою правила поведінки, що мають загальносоціальне походження, можуть існувати без формального закріплення, виступають засобом досягнення соціального компромісу, не є легальними, але завжди є легітимними, виконуються добровільно і забезпечуються внутрішніми переконаннями людини, суспільною думкою тощо, сприяють формуванню неофіційного правового порядку на основі ціннісно-нормативної системи зразків і моделей поведінки, поширених у суспільстві. Безперечно, указані характеристики не вичерпують усього змісту досліджених понять, тому проблема співвідношення офіційного та неофіційного права залишається відкритою, зокрема, подальшого вивчення потребує питання про їх спільні ознаки.

Література:

- Hall Jerome. Integrative Jurisprudence Articles by Maurer Faculty. 1976. p. 1462. URL: <https://www.repository.law.indiana.edu/facpub/1462> (дата звернення: 20.03.2018).
- Байтин М.И. Сущность права (Современное нормативное понимание на грани двух веков). Изд. 2-е, доп. Москва : ООО ИД «Право и государство», 2005. 416 с.
- Бержель Ж.-Л. Общая теория права. Москва : Издательский дом NOTA BENE, 2000. 576 с.
- Бобровник С.В. Компромис у праві: сутність та критерії класифікації. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 9–13.
- Демків Р.Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 34. Т. 1. С. 19–23.
- Ковтонюк А.М. Основні концепції права в інтегративній юриспруденції. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 32–37.
- Крижановська О.В. Офіційний та неофіційний правопорядок: нормативний та інституційний аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1-1. С. 9–13.
- Крижановський А.Ф. Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2009. 42 с.
- Малишев Б.В. Теоретико-правові аспекти державного примусу як ознаки права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 25–29.
- Музыка І.В. Легальність, легалізація, легітимація. *Енциклопедія історії України*. Т. 6: Ла–Мі / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2009. С. 96. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Legalnist_legalizatsiya_legitimatsiya (звернення: 01.06.2018).
- Музыка І.В. Проблема легальності та легітимності норм права у соціологічному праворозумінні: історико-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 31–35.
- Рабинович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Вид. 5-те, зі змінами. Київ : Атіка, 2001. 176 с.
- Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 603 с.
- Слюсаренко О.Л. Праворозуміння в епоху постмодерну. *Юридична наука*. 2011. № 2. С. 7–11.
- Сорокин П.А. Элементарный учебник общей теории права в связи с теорией государства / Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Хрестоматия : учебное пособие. Москва : Интерстиль, 1998. С. 566–585.

**Shchambura D. “Official law” and “unofficial law”:
explication of concepts in the context of modern theories of
legal understanding**

Summary. The article examines the main characteristics of official and unofficial law in the framework of modern legal comprehension, based on the idea of law as a multidimensional phenomenon.

Proves that the categories “general social law” and “legal law” correspond to the dichotomy of “official law” and “unofficial law”, introduced into the jurisprudence by Pitirim Sorokin.

The thesis that official law is not the only normative system in the society is confirmed; the informal law exists and operates along the official law. The differences between the law, created by state bodies, and the law, formed by society without the participation of the state, and operates without official recognition or sanction, are revealed.

Official law is created by state bodies in accordance with their powers, it constitutes legal norms enshrined in official legislative and regulatory acts, it is aimed at achieving the state’s

political goals, it is always legal, but not always legitimate, it is secured by means of state coercion, it is an element of the legal regulative mechanism of social relations and it is normative basis for the formation of the legal order.

Unofficial law is a code of conduct of general and social origin. Such norms can exist without formal fixing, act as a means of achieving social compromise; they are not legal, but always legitimate, they are performed voluntarily and provided with internal human beliefs, public opinion, etc. They create legal order on the basis of the value-normative system of behavioural models and widespread in society.

The difference between official legal order and unofficial legal order is identified. The official legal order is ensured by the legislative and law enforcement activities of the state. Unofficial legal order can be developed through the active support of civil society and its institutions.

Key words: official law, unofficial law, legality, legitimacy, legal order, legal regulation, social compromise, social regulation.